

TURINYS

SVEIKO PROTO GENIJUS, ĮVEIKĘS LOGIKOS DŽIUNGLES. Dr. Aušra Seibutyė	7
PRATARMĖ	21
1 KNYGA. ĮVADAS	
1 skyrius. Bendroji teorija	27
2 skyrius. Klasikinės ekonomikos postulatai	28
3 skyrius. Efektyviosios paklausos principas	44
2 KNYGA. APIBRĖŽIMAI IR IDĖJOS	
4 skyrius. Rodiklių (įverčių) pasirinkimas	55
5 skyrius. Lūkesčiai, kurie lemia gamybą ir užimtumą	62
6 skyrius. Pajamų, santaupų ir investicijų apibrėžimas	67
6 skyriaus priedas. Apie naudotojo sąnaudas	78
7 skyrius. Taupymo ir investavimo reikšmės tolesnis apmąstymas	87
3 KNYGA. POLINKIS VARTOTI	
8 skyrius. Polinkis vartoti: I. Objektyvūs veiksniai	99
9 skyrius. Polinkis vartoti: II. Subjektyvūs veiksniai	114
10 skyrius. Ribinis polinkis vartoti ir multiplikatorius	119
4 KNYGA. INVESTAVIMO PASKATOS	
11 skyrius. Ribinis kapitalo efektyvumas	137
12 skyrius. Ilgalaikių lūkesčių būseną	146
13 skyrius. Bendroji palūkanų normos teorija	160
14 skyrius. Klasikinė palūkanų normos teorija	168
14 skyriaus priedas. Apie palūkanas Marshallo „Ekonomikos teorijos principuose“, Ricardo „Politinės ekonomijos principuose“ ir kitur	176
15 skyrius. Psichologinės ir verslo motyvuotos likvidumo paskatos	184
16 skyrius. Įvairios pastabos apie kapitalo prigimtį	197
17 skyrius. Palūkanų ir pinigų esminės savybės	207
18 skyrius. Pakartotinai išdėstyta bendroji užimtumo teorija	225

5 KNYGA. PINIGAIS IŠREIKŠTAS DARBO UŽMOKESTIS IR KAINOS

19 skyrius. Pinigais išreikšto darbo užmokesčio pokyčiai	235
19 skyriaus priedas. Profesorius Pigou „Nedarbo teorija“	247
20 skyrius. Užimtumo funkcija	256
21 skyrius. Kainų teorija	266

6 KNYGA. TRUMPOS PASTABOS, KURIAS SIŪLO BENDROJI TEORIJA

22 skyrius. Pastabos apie prekybos ciklą	283
23 skyrius. Pastabos apie merkantilizmą, lupikavimo įstatymus, žymėtuosius pinigus ir nepakankamo vartojimo teorijas	299
24 skyrius. Baigiamosios pastabos apie socialinę filosofiją, į kurią gali vesti bendroji teorija	333

PRIEDAI

VOKIŠKO LEIDIMO PRATARMĖ	345
JAPONIŠKO LEIDIMO PRATARMĖ	347
PRANCŪZIŠKO LEIDIMO PRATARMĖ	349
LOTYNIŠKŲ IR KITŲ KALBŲ ŽODŽIŲ, POSAKIŲ IR SANTRUMPŲ ŽODYNĖLIS	353
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	355

SVEIKO PROTO GENIJUS,
ĮVEIKĖS LOGIKOS DŽIUNGLES

Knyga, kurią laikote rankose, buvo užbaigta rašyti 1935 metų gruodžio viduryje. Paskutinėje savo *opus magnum* pastraipoje autorius primygtinai primena neišsikibti į seniai mirusių mąstytojų žodžius. Ir būtent šis perspėjimas paradoksaliai nubrėžia esminę šios knygos interpretacinę kryptį: kūrinys, parašytas prieš devynis dešimtmečius, dabar aktualus ne kaip dogmatiškai perimtinų tezių rinkinys, – tai tarsi gyva pamoka, kaip išsilaisvinti iš „idėjų kalėjimo“.

Autorius kviečia ne aklai sutikti, o permąstyti, nepasiduodant idėjų inercijai; ne garbinti doktrinas, o tikrinti jas kasdienybės akivaizdoje. Keinsiškoji mąstymo nuostata, kad keičiantis faktams privalu keisti ir nuomonę, parodo, kad ekonomika – tai ne sustingusių formulių rinkinys, bet gyvas istorinis procesas. Knyga leidžia pamatyti, kaip gimsta ir kinta teorijos, kaip jos reaguoja į krizes ir kaip drąsa pripažinti klaidą tampa stiprybe. Tokių tekstų skaitymas ne tiek ugdo gebėjimą atkartoti atsakymus, kiek lavina kritinį mąstymą, intelektinį sąžiningumą ir gebėjimą adekvačiai reaguoti į besikeičiančią tikrovę. Būtent dėl šių priežasčių knyga išlieka reikšminga ir šiandien.

Nuoširdus Maynardo Keyneso* sekėjas, tuomet dar tik būsimas ekonomikos Nobelio premijos laureatas Paulas Samuelsonas prabėgus dešimtmečiui po to, kai pasirodė šis veikalas, jau tuomet inspiravęs labai intensyvius viso pasaulio ekonomistų svarstymus, „Bendrosios teorijos“ mįslę – apie ką gi išties kalba M. Keynesas – įminė taip:

* Daugybė liudijimų sako, kad Johnas Maynardas Keynesas labai nemėgo savo pirmojo vardo, tad ir mes šiame pagarbos gyvam mąstymui liudijime galime trumpinti, tiesa? Svarbu žinoti, kad Keyneso pavardė lietuviškai skamba kaip Keinsas. Tai verta paminėti, nes ne kartą, net informacinėse laidose, teko girdėti tariant netaisyklingai.

Tai nevykusiai parašyta, prastai struktūruota knyga; kiekvienas eilinis žmogus, kuris, suviliotas autoriaus reputacijos, nepagalėjo už ją penkių šilingų, buvo apgautas. Ji nelabai tinkama naudoti auditorijoje. Ji arogantiška, niūri, polemikiška ir nenoriai pripažįsta kitų indėlį. Joje knibžda tariamų atradimų, kurie tėra painiava. Joje keinsistinė sistema išplaukia tarsi per miglą, vos bežiūrima, lyg pats autorius menkai suvoktų jos buvimą ar prigimtį; ir, be abejonės, jis silpniausias tuomet, kai aiškina jos santykį su pirmtakais. Nuo bodžią algebrą retkarčiais perskrodžia įžvalgos ir intuicijos žybsniai. Greimėdiškas apibrėžimas staiga užleidžia vietą nepakartojamai kadencijai. Ir kai galiausiai viską įveiki, paaiškėja: analizė paprasta kaip diena – ir kartu visiškai nauja. Trumpai tariant, tai – genijaus kūrinys.*

Atleiskite už šitą ilgą citatą – ji nuostabi, nes parodo, kaip klampiai idėjos verčiamos nuo galvos ant kojų, beje, tik tam, kad anksčiau ar vėliau vėl pakeistų savo padėtį erdvėje.

Šia šmaikščia citata daugybę kartų dalindavausi su studentais, tačiau P. Samuelsono įžvalgos gelmė man atsivėrė ne per ekonominės minties istorijos paskaitas dėstant M. Keyneso ekonominės revoliucijos logiką ar makroekonomikos paskaitose narstant visuminės paklausos kreivių poslinkius. Po pusės amžiaus ekonomikos studijų bei ekonominės minties – taigi ir M. Keyneso idėjų – dėstymo būtent tas šios knygos vertimo pusmetis, kai kėliau ir guliau su klampiu ir tokiu nerančiu M. Keyneso šedevru, leido suprasti, ką išties norėjo pasakyti P. Samuelsonas.

„Bendroji teorija“ – tai knyga, kurioje regi grožį minties, per logikos džungles bandančios prasibrauti į sveiko proto nušviestą kasdienybę.

Turime ekonomiką – neįtikimai gyvą, labai praktišką mokslą, kuris tobulai balansuoja moralės dilemų, rūstaus teorijų grožio, intuicijos bei sveiko proto sandūroje. Tačiau esame linkę apie ją mąstyti kaip apie mirusią teoriją.

Gyvą mokslą regime taip, lyg jis būtų mumija – gerai išsilaikęs lavonas, pajėgus generuoti idėjas tik todėl, kad jį apvilko puošniais matematikos aprėdais. Ir pernelyg dažnai esame nepajėgūs suprasti, kad darant ekonominius sprendimus pagrindinis vaidmuo tenka ne rafinuotoms tapatybėms bei lygybėms. Ekonomika yra žmogiškosios psichologijos išvestinė, ir aprašyti – o retkarčiais gal net ją suvaldyti – galima tik taikliomis metaforomis ir mąstymą keičiančia retorika. Būtent

* „Lordas Keynesas ir Bendroji teorija“ („Lord Keynes and the General Theory“, *Econometrica*, 1946).

tokioje svarstymų perspektyvoje M. Keyneso aštroka satyra yra mąstymą gaivinantis šaltinis.

Beje, M. Keynesą, matematiką, kurio daktaro disertacija susijusi su viena sudėtingiausių matematikos šakų – tikimybių teorija, giliai suvokiantį abstrahuojančią matematikos logiką, būtent tai ir vertė aktyviai kovoti su ekonomikos, kuri neišvengiamai kapanojasi klampioje konkretybėje, matematizavimu.

Kaip ekonomiką regi diduma Lietuvos visuomenės, ypač tie jauni žmonės, kuriuos mokykloje mokė iš labai primityvių „ekonomikos per kelias valandas“ brošiūrų, pasiklydusių tarp XIX amžiaus pabaigos idėjų?

Geriausiu atveju jų galvoje lieka keli abstraktūs „dėsniai“, kurie pateikiami ir tiesa, nors tai viso labo tam tikra teorinė fikcija, aplipinta tokia daugybe išankstinių prielaidų, kad anapus jų aptikti gyvą pulsuojančią tikrovę praktiškai neįmanoma. Ekonominio mąstymo stuburas geba atlaikyti kasdienybės įtampas tik tada, kai daužomos vienu metu jį ir palaikančios, ir įkalinančios prielaidos.

Kita vertus, atėmus iš ekonomikos teorijos esminį jos elementą – žmogiškąją psichologiją – ir pakeitus ją plokščiomis kreivių sankirtomis, visuomenės mokslui suteikiame iš esmės klaidingą ekonomiką kaip matematikos podukros įvaizdį. Kai grafikai braižomi uždaroje ekonomistų ar ekonometrų erdvėse, tai gal ir gali duoti šiek tiek tokios naudos, bet visuomenei taip parodoma, kokia bejausmė yra ekonomika, nors išties ji sklidina tiek intelektualines, tiek praktinio savanaudiškumo aistros.

Šios M. Keyneso knygos paskutinėje pastraipoje skamba viena iš dažnai cituojamų ekonomikos mokslo tezių: „<...> ekonomistų ir politikos filosofų idėjos, tiek tada, kai jie teisūs, tiek ir tada, kai klysta, yra gerokai galingesnės, nei įprasta manyti. Tiesą sakant, vargu ar dar kažkas kita valdo pasaulį. Praktiškai žmonės, kurie manosi esantys visiškai laisvi nuo bet kokios intelektualinės įtakos, paprastai yra kokio nors amžinybės iškeliausio ekonomisto vergai.“ Ir toliau: „<...> savanaudiškų interesų galia gerokai perdėta, palyginti su laipsnišku idėjų skverbimusi.“

Sunku įsivaizduoti, kad šiais projektinio „mokslo“ ir „profesionalų“ iš įvairių reklamos agentūrų laikais išgirstum knygos pristatymą, panašų į tą, kurį mums dovanavo P. Samuelsonas. Bet būtent šios knygos netobulumas yra jos gyvos minties šaltinis, tūkstančiams M. Keyneso sekėjų ar jo aršių kritikų įteikiantis šią dovaną – vis iš naujo pasakojantis apie mainų ir sunkiai nuspėjamos ateities pasaulį, kuriame gyvename dabar.

Į klausimą, kodėl verta skaityti M. Keynesą šiandien, atsakymas nesudėtingas. Aiškinant ekonominius paradoksus, Lietuvoje dar pernelyg dažnai linkstama

remtis XIX amžiaus ekonominėmis ištarmėmis, nors jeigu susiduriama su tikra krize, tos visos teorijos tuoj pat pamiršamos.

M. Keynesas – žmogus, kuris privertė ekonomiką nusileisti ant žemės. Iki jo ekonomistai buvo tarsi viduramžių teologai. Jie noriai kartojo dogmas apie nematomą ranką ir ne mažiau mistinę pusiausvyrą, net kai aplinkui nyko fabrikai ir milijonai žmonių stovėjo bedarbių eilėse. M. Keynesas nebuvo tipiškas revoliucionierius ar juolab svajotojas, kūręs utopijas. Jis buvo praktiškas britas, kuriam rūpėjo, kad žmogus turėtų darbą šiandien, o ne kada nors po dešimtmečių. Jis neabejojo, kad niekada neateisiančios pusiausvyros ieškantis ekonomikos mokslas yra bevertis, nes, kaip pasakyta dar 1923 metais, vienoje garsiausių jo citatų, „ilguoju laikotarpiu mes visi būsime mirę“.

Tačiau niekas negalėtų atimti M. Keyneso revoliucinės minties galios. Jei milijonai žmonių neturi darbo, tai nėra statistinis nuokrypis. Tai daugelio žmonių tragedija. Jei rinka pati nesusitvarko per keletą metų, ji pati ir nesusitvarkys, tad reikia veikti. Ekonomika kalba ne apie skaičius, – ji pasakoja apie žmonių likimus.

Ši knyga nėra sausa teorija. Tai politinis ir moralinis manifestas. Ji primena, kad valstybė nėra šeimos biudžetas, kad taupymas – ne visada dorybė, kad rinka gali įstrigti. Ir jei Lietuva būtų bent sykį skaičiusi M. Keynesą atviromis akimis, kas žino, gal 2009-aisiais nebūtų pasirinkusi vidinės devalvacijos ir taip išvariusi šimtų tūkstančių savo žmonių į emigraciją. Štai kodėl ši knyga svarbi – ji ne vien apie 1930-uosius, ji pasakoja mums apie mus, ir ji kalba apie visus laikus, taip pat ir apie šiuos.

Dar svarbiau yra tai, kad ši knyga iš esmės kintančiam pastarųjų metų pasauliui siunčia žinią, jog naujais laikais, kai senos idėjos nebeveikia, privalu mąstyti iš naujo.

KEYNESO KŪJIS KLASIKŲ DOGMOMS

Klasikinė ekonomikos mokykla, vyravusi praėjusio amžiaus pradžioje, buvo įsitikinusi, kad jos teorinis pasaulis tobulas, o neregima tarsi dieviška rinkos ranka panaikina visas bėdas. Šventąją šio sterilaus akademinio pasaulio trejybę sudarė prancūzų ekonomisto ir verslininko Jeano-Baptiste'o Say (Sėjaus) dėsnis, automatinė pusiausvyra ir taupymo dorybė.

Ieškodamas išėities iš krizės siaubiamo pasaulio spąstų, M. Keynesas ne kartojo dogmas, o pabandė elgtis remdamasis dabar tokia madinga *out of the box* logika, kitaip sakant, nekonvencionaliai ir kūrybiškai.

Norint suprasti jo teorinės revoliucijos esmę, matyt, verta pradėti nuo Sėjaus dėsnio – tikėjimo, kad pasiūla automatiškai sukuria savo paklausą.

Sėjaus dėsnis, beje, lengva jam oponavusio M. Keyneso ranka tapęs rinkos dėsnio sinonimu, yra teiginys, kad produkto gamyba generuodama pajamas sukuria kito produkto paklausą. Gamyba, arba, kaip įprasta sakyti, pasiūla, čia regima kaip paklausos šaltinis. Pasak tokios logikos, kiekvienas iš mūsų gali įsigyti kitų gaminius tik dėka savo pačių gaminių – nes vertė, kurią galime įsigyti, yra lygi vertei, kurią galime sukurti, – kuo daugiau žmonės gamins, tuo daugiau jie ir pirks. Sėjaus dėsnis tapo vienu pagrindinių principų palaikyti laisvosios rinkos (*laissez-faire*) idėjai, kad kapitalistinė ekonomika natūraliai pati savaime užtikrina visišką užimtumą.

Kur kibus M. Keyneso protas pamato problemą? Žmonės nebūtinai visas iš gamybos gautas pajamas išleidžia, neretai, ir ypač krizių metu, jie gali taupyti. Dar daugiau, sutaupytos lėšos nebūtinai virsta investicijomis. Jei daug žmonių vienu metu taupo ir mažiau vartoja, visuminė paklausa mažėja, o verslai neparduoda prekių, todėl mažina gamybą ir atleidžia darbuotojus. Ekonomika patenka į užburtą ratą: mažesnės pajamos reiškia dar mažesnę paklausą, augantį nedarbą – tad ir gilėjančią krizę.

Taip gimsta pirmoji revoliucinė mintis: paklausa yra savarankiška jėga ir tikrai gali būti svarstoma atsietai nuo pasiūlos; gamyba nebūtinai sukuria paklausą, jei žmonės neturi pinigų arba dėl įvairiausių priežasčių bijo juos leisti; paklausa gali būti nepakankama, todėl gamyba stoja, o ekonomika gali ilgam įstrigti nevisiško užimtumo padėtyje. Kitaip sakant, laukiamos pusiausvyros, net jeigu tikėsime, kad ją apskritai įmanoma pasiekti ne vien vadovėlio grafike, galima pasiekti tik tada, kai jau „būsime mirę“.

Ir taip atveriamos durys į antrąją mąstymo revoliuciją, – kuri pakerta logiką dogmos apie pusiausvyrą, neišvengiamai nusistovinčią be jokios išorinės jėgos poveikio.

Jeigu remsimės Sėjaus dėsniu, tai privalome manyti, jog rinka visada grįš į natūralią pusiausvyrą – į visiško užimtumo padėtį. Dar daugiau – nedarbas visada yra „savanoriškas“ arba dėl neproporcingai didelių algų, esančių rinkoje. Kitaip sakant, jeigu ekonomika nėra pajėgi kiekvienam darbo ieškančiam jį suteikti, tai tik todėl, kad ieškantieji darbo nesutinka dirbti už mažesnę atlygį.

M. Keynesas stebėjo pasaulį ir matė, kad faktai akivaizdžiai kertasi su klasikų dogmomis. Per Didžiąją depresiją bedarbių skaičius JAV vos per metus išaugo nuo 1,6 mln. 1929-aisiais iki daugiau nei 12 mln. Depresijai pasiekus piką, ir

tragiška padėtis, kai darbo negalėjo rasti daugiau nei penktadalis visų norinčiųjų, tęsėsi ne vienus metus. Ekonomika įstrigo, autonomiško ūkio susibalansavimo idėja nebeatrodė iškalta akmenyje, tad ir mintis, kad rinka visada pajėgi generuoti visišką užimtumą, kėlė jau vien graudžią šypseną.

Tokioje situacijoje M. Keynesas paragino atmesti scholastiškas diskusijas, pasitelkus sveiką protą sugrįžti į tikrovę ir pripažinti, kad ekonomikai užstrigus ilgalaikėje stagnacijoje atsiranda priverstinis nedarbas, kai žmonės nori dirbti, bet negali, nes nėra paklausos jų darbui. Didžiosios depresijos metu milijonai amerikiečių būtų dirbę už bet kokią algą, bet darbo tiesiog nebuvo.

M. Keynesas pripažino tai, ką kiti bijojo pasakyti: rinka gali ilgam įstrigti, ir tada susiformuoja priverstinis nedarbas, kuris yra sisteminė rinkos savybė, o ne darbuotojų tinginystės ar profsąjungų veiklos pasekmė.

Lietuvoje per 2009 metų krizę viena Lietuvos laisvosios rinkos „instituto“ atstovė drąsiai aiškino, kad ekonomiką privalu gaivinti žymiai mažinant pajamas, visų pirma minimalų atlygį. Tai, jos nuomone, galiausiai esą subalansuos ir produktų kainas, o rinka automatiškai grįš į „natūralų užimtumą“. Klausimas, kiek laiko truks procesas ir ką per tą laiką valgys žmonės, kurių didelė dalis iki krizės nė neturėjo nedarbo draudimo, taigi, negalėjo tikėtis ir adekvatesnių nedarbo draudimo išmokų, tos ponios nedomino.

Beje, ne tiek dėl ideologinių, kiek dėl ankstesnės socialdemokratų vyriausybės prisiimtų pernelyg didelių išipareigojimų algos tuomet Lietuvoje išties buvo mažinamos drastiškai, nes, deja, kiti būdai atrodė neįmanomai brangūs. Tačiau sumažinus pajamas tų, kurie jas gauna tiesiogiai iš valstybės biudžeto – tuo metu tai buvo visų pirma valstybės tarnautojai, – automatiškai menko ir privataus sektoriaus galimybės dirbti bei samdyti.

Graudu buvo žiūrėti, kaip 2007–2008 metais Vilniaus Gedimino prospekte dar klestėjusios kavinukės, kai sumažėjus algoms jose nustojo lankytis šalia esančių valdžios institucijų darbuotojai, užsidarė viena po kitos. Be abejo, tai nebuvo esminė ar vienintelė priežastis, bet tikrai dalis kaltės tenka ir itin agresyviai taupy-mo politikai, net jei tuo metu ji buvo neišvengiama.

Beje, Vokietijos valdžia tuo metu turėjo galimybę elgtis priešingai ir ypač akcentavo būtinybę palaikyti viešojo sektoriaus darbuotojų atlygį, taip saugodama privataus verslo pajamas ir galiausiai darbo vietas.

M. Keynesas teigė, jog kai paklausa pernelyg silpna, o taip dažnai nutinka įvairių krizių metu, verslo galimybės samdyti gali drastiškai sumenkėti ir susiformuoja priverstinis nedarbas. Rinkos ekonomika ne visada savaimė atkuria

pusiausvyrą, todėl, kai paklausa per maža, valstybė privalėtų aktyviai įsiterpti į rinkos procesus – didinti viešąsias išlaidas, skatinti vartojimą, mažinti palūkanas ar taikyti kitus ekonomikos skatinimo būdus, kad paklausa atsigauntų ir būtų atkurtas užimtumas.

Bet ir tai neišsemia visų M. Keyneso revoliucinių ekonomikos teorijos inovacijų. Idėja, kad paklausa gali būti nepakankama, krizės – ilgalaikės, o priverstinis nedarbas neišvengiamas, vertė persvarstyti dar vieną klasikų dogmą – įsitikinimą, kad taupumas yra dorybė ir absoliutus gėris.

M. Keynesas kalbėjo apie taupymo paradoksą – situaciją, kai krizės sąlygomis taupumo dorybė ekonomiką paverčia save pačią ryjančia pabaisa: nežinomybės slegiami žmonės mažina vartojimą, vis didesnė dalis pajamų skiriama taupymui, verslas netenka pirkėjų, gamybos mastai mažėja, auga nedarbas ir visa tai tik gilina nuosmukį. Taip ekonomika įstringa likvidumo spąstuose. Klasikai tikėjo, kad jei palūkanos nukris, investicijos būtinai augs. Bet M. Keyneses pastebėjo: jei žmonės nustoja tikėti, kad ateitis bus šviesi, jie tiesiog kaupia pinigus ir renka likvidumą, kitaip sakant, saugumą, o ne riziką. Ir tai reiškia, kad ekonomika patenka į spąstus, pinigų politika nebeveikia – palūkanos krenta, o investicijų vis tiek nėra. Pavyzdžių pasaulyje pilna: 1929 metų Didžioji pasaulinė depresija, Japonija po 1990 metų krizės ir jau visai naujas pavyzdys – Europos skolų krizė po 2008 metų. Centriniai bankai kartais bejėgiai – jie gali mažinti palūkanas, bet negali pakeisti žmonių psichologijos. Jeigu žmonės gąsdina ateitis, jie laikys pinigus, nesvarbu, kokios žemos bus palūkanos.

Vis dėlto bene didžiausią daugelio rinkos apologetų įsiūtį kelia drąsus M. Keyneso iššūkis laisvajai, nereguliuojamai rinkai. Klasikų kasdien deginamos aukos, skirtos *laissez-faire* – „leiskite veikti“ – ideologijai, M. Keyneso širdies nesuminkštino ir jis parodė, kad ši religija gilesnių krizių atvejais gali būti labai pavojinga bendruomenei ir valstybei.

Neapibrėžtumo erdvėje, kurioje dabar gyvename, itin aktuali ir M. Keyneso įžvalga, kad ateitis negali būti matematiškai apskaičiuojama taip, kaip norėtų garbinantys ramybę ir įprastus mąstymo bei veikimo šablonus. Investicijas dažnai lemia masinė psichologija, optimizmo ir jį keičiančio pesimizmo bangos, o birža – dažnai tik konkursas, kur laimi ne gražiausias, o tas, kuris taikliausiai atspėja, ką rinksis kiti. Taigi, rinkos kainos nėra tobulas motinos pusiausvyros kūdikis, – neretai tai tik kolektyvinio sąmyšio ir spėlionės nelauktas vaisius. M. Keynesas nėra dogmatikas. Jis pabrėžia, kad nesant galimybės tiksliai numatyti, žmonės remiasi nuojauta, sentimentu, atsitiktinumu.